

FARKAS JUDIT ANTÓNIA

AZ AMERIKAI EMBEREK MEGHALLOTTÁK A MAGYAROK SEGÉLYKIÁLTÁSÁT

AZ INTERNATIONAL RESCUE COMMITTEE SÜRGŐSSÉGI SEGÉLYAKCIÓJA
AZ 1956-OS FORRADALOM NAPJAIBAN

„Ez nem az a cselekvés, amiért néhány ember érthető módon esdélkel. Élet-halál kérdés azonban azoknak, akik Magyarország szabadságért vívott heroikus küzdelmében áldozatokká váltak. Amerikai magánemberekként így fejezhetjük ki, hogy azonosulunk az ügyükkel, nehéz helyzetükkel és gyerekeikkel.” Leo Cherne¹

Mint azt az Amerikai Egyesült Államok-szerte szerveződött demonstrációk, tiltakozási, szolidaritási és segélyakciók is mutatják, az amerikai társadalom az 1956-os forradalom kirobbanását követően azonnal és egyértelműen kinyilvánította, hogy elítéli a szovjet agressziót, a szabadságukért és függetlenségükért küzdő magyarok oldalán áll, sürgeti mielőbbi megsegítésüket.² A közvélemény egy része – különösen az Eisenhower-adminisztráció Kelet-Közép-Európa felszabadítását hangoztató propagandája tükrében – sokkal határozottabb és gyorsabb fellépést, kézzelfogható tetteket, politikai és katonai segítségnyújtást várt volna a magyarországi fegyveres

¹ Letters. Revolt in Hungary. [Leo Cherne olvasói levele.] *Time*, 1956. november 26. 8. (A továbbiakban: Revolt in Hungary.) Az angol szövegrészeket saját fordításomban közlöm. A cikk megírásához nyújtott észrevételeit, segítségét itt köszönöm meg Teren de Cossynnak, Deák Nórának, Joó Andrásnak, Kecskés D. Gusztávnak és Ráczi Jánosnak.

² U.S. Urged to Offer Food and Medicines to Aid People of Poland and Hungary. *The New York Times*, 1956. október 28. 30. (A továbbiakban: U.S. Urged to Offer Food and Medicines to Aid People of Poland and Hungary.) – American Medical and Food Help Starts Via the Red Cross to Rebels of Hungary. *The New York Times*, 1956. október 29. 9. (A továbbiakban: American Medical and Food Help Starts Via the Red Cross to Rebels of Hungary.) – Immigration. Help from the Heart. *Time*, 1956. december 10. 21. (A továbbiakban: Immigration.) Abban, hogy ilyen erős szimpátia övezte a magyarokat, a médiának is komoly szerepe volt. A magyarországi eseményekről széles körűen beszámoltak a nyomtatott sajtótermékek, a rádiók, televíziók és filmhíradók. Igaz, a 150 főre tehető nyugati tudósítók, köztük fotóriporterek és operatőrök jelentős többsége csak október utolsó napjaiban tudott bejutni az országba. Vö. MOLNÁR János: Külföldi tudósítók az 1956-os forradalomban. http://server2001.rev.hu/msite/display_item.asp?id=2&act=tu (2021. október 20.) – BÉKÉS Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 1956-os Intézet, 2006². (A továbbiakban: BÉKÉS, 2006².) 101. – FARKAS Judit Antónia: A képek, amelyek bejárták és megosztották az egész világot. A *Life* magazin 1956-os fotói. *Korall*, 73. (2018.) (A továbbiakban: FARKAS, 2018.) 171–173.

konfliktust illetően felkészületlen, részben ezért is óvatos és passzív Eisenhower-kormányzattól.³ A szuezi válsággal nehezített reálpolitikai helyzet, Amerika korlátozott lehetőségei azonban nem tették lehetővé a magyarok jelentős része által is remélt katonai beavatkozást, az ugyanis egy nukleáris háború kockázatát jelentette. Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) konfliktusrendező szerepével kapcsolatban szintén megfogalmazódtak bírálatok az amerikai sajtóban.⁴

Néhány nappal azt követően, hogy John Foster Dulles külügyminiszter október 27-i dallasi beszédében a szovjetek megnyugtatóra egyértelművé tette, hogy az Egyesült Államok nem avatkozik be a magyarországi eseményekbe,⁵ a kormányzat bejelentette a magyarok nagyszabású humanitárius megsegítését. November 1-én számoltak be az amerikai lapok arról, hogy az Egyesült Államok külföldi országok támogatására szakosodott szerve, az International Cooperation Administration [Nemzetközi Együttműködési Igazgatóság] jóvoltából 2000 tonnányi élelmiszert ad a magyarországi lakosságnak és az Ausztriába érkező magyar menekülteknek, amit a League of Red Cross Societies [Vöröskereszt Társaságok Ligája] juttat el az érintettekhez. November 2-án Eisenhower elnök további élelmiszert és gyógyszert ajánlott fel a magyaroknak az elnöki alapból, 20 millió dollár értékben.⁶

³ Példaként említhető: a *Time* magazin olvasói levelei, köztük Leo Cherne-é is. *Revolt in Hungary*. – Letters. *Newsweek*, 1956. december 10. 20. – *Newsweek's Listening Post*. *Crisis As We See It*. *Newsweek*, 1956. december 10. 47–48. (A továbbiakban: *Newsweek's Listening Post*.)

⁴ Vö. Editorials. *If there's a New Hungary... Life*, március 4. 36. – Editorial. *Inquest on Hungary (Cont.) Ambassador Lodge's Defense of the U.S. Role Shows There Is a Gap in U.S. Policy*. *Life*, március 18. 44. Az Egyesült Államok 1956-os magyarországi eseményekkel kapcsolatos politikájához és reakcióihoz lásd BÉKÉS 2006². 102–107, 122–124. – BORHI László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*, Budapest, Osiris – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. (A továbbiakban: BORHI, 2015.) 151–172. – Uő: *A magyar–USA kapcsolatok, 1945–1990*. In: *Magyarország külkapcsolatai (1945–1990)*. Szerk. HORVÁTH Sándor – KECSKÉS D. Gusztáv – MITROVITS Miklós. Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021. 114–118.

⁵ Dulles szó szerint ezt mondta: „Mi nem tekintjük ezeket a nemzeteket potenciális katonai szövetségeseinknek.” A beszédből részleteket közöl: BÉKÉS, 2006². 207–209 (idézet: 208).

⁶ U.S. Sends Food to Hungary. *The New York Times*, 1956. november 1. 35. – Eisenhower Offers Relief to Hungary. *The New York Times*, 1956. november 3. 1, 16. – *We've Been Asked: About Aid to Hungary*. *US News & World Report*, 1956. november 9. 88. – LOESCHER, Gil – SCANLAN, John A.: *Calculated Kindness: Refugees and America's Half-Open Door, 1945 to the Present*. New York – London, Free Press, 1986. (A továbbiakban: LOESCHER – SCANLAN, 1986.) 54. Az amerikai Bureau of Labour Statistics fogyasztói árindexe szerint 1956-ban 1 USA dollár vásárlóereje 2022-ben körülbelül 10.57 USA dollárnak felel meg. <https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1956?amount=1> (2022. január 10.) – KECSKÉS D. Gusztáv: *Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása. Akadémiai doktori értekezés*. Budapest, MTA II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya, 2020. 12. A Nemzetközi Vöröskeresztnek az 1956-os forradalommal és az

A különféle nemzetközi, amerikai, emigráns, egyházi és nem egyházi önkéntes magánszervezetek, kisebb (főleg vallási és egyetemi) közösségek napokkal korábban elkezdték a gyűjtést a magyarok megsegítésére. Az American Red Cross [Amerikai Vöröskereszt] október 27-én, másnap pedig az International Rescue Committee (IRC) [Nemzetközi Menekültügyi Bizottság] is közzétette segélyfelhívását. Utóbbi, a New York-i központtal és több tengerentúli, köztük európai (így például párizsi, genfi, stockholmi, müncheni, bonni, berlini és bécsi) kihelyezett irodával rendelkező amerikai segélyszervezet kampányolt a forradalom kitörésétől kezdve a lehangosabban és legsikeresebben a magyar szabadságharcosok és a növekvő számú magyar menekültek erkölcsi támogatása és humanitárius megsegítése mellett. Sürgősségi segélyfelhívásukkal valósággal felébresztették az amerikai társadalom lelkiismeretét és szimpátiáját a magyarok iránt.

A következőkben az IRC 1956-os eseményekkel kapcsolatos tevékenységének Magyarországon kevésbé ismert első, forradalom alatti szakaszát mutatom be főként egykorú sajtócikkek és visszaemlékezések segítségével, melynek fókuszában egy magánszemély egyszemélyes akciója és a szervezet budapesti segélymissziója áll. Arra keresem a választ, hogy miért tudta az 1956 őszen még a megszűnés szélén álló IRC ennyire sikeresen mobilizálni az amerikai társadalmat, milyen tényezők játszottak szerepet humanitárius segélyakciójuk sikerében, és ez mennyiben alapozta meg az 1956-os magyar menekültek kedvező megítélését és befogadását az Egyesült Államokban.

AZ IRC

Az egyáltalán nem volt meglepő, hogy az NGO-k közül az IRC cselekedett a leggyorsabban a magyar forradalom kitörésének a hírére, majd a szabadságharc vérbe fojtását követően ők játszották az egyik legjelentősebb szerepet a magyar menekültek ausztriai megsegítésében, európai és amerikai letelepítésében, valamint integrációjában. A szervezetnek csaknem huszonöt éves tapasztalata volt a náci, fasiszta és kommunista diktatúrák faji, politikai és vallási üldözöttjeinek, a lábukkal szavazó emberek humanitárius megsegítésében.⁷ Jogelődjének, az International Relief

azt követő magyar menekültválsággal összefüggő tevékenységéhez: KECSKÉS D. Gusztáv: *Humanitárius akció globális méretekben. A Nemzetközi Vöröskereszt és az 1956-os magyar menekültek*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.

⁷ A szervezet 1956-os forradalom előtti történetéhez lásd: LEVENSTEIN, Aaron: *Escape to Freedom. The Story of the International Rescue Committee*. Westport, Greenwood Press, 1983. (A továbbiakban: LEVENSTEIN, 1983.) 7–50. – <https://www.rescue.org/page/history-international-rescue-committee>

Association (IRA) [Nemzetközi Segélyezési Egyesület] New York-i központtal rendelkező amerikai ága Albert Einstein kezdeményezésére jött létre 1933-ban, hogy segítsen a náci Németországból és a nácik által lerohant országokból elűzött személyeknek. Rövidesen azoknak a menekülteknek is segítő kezet nyújtott, akik Mussolini Olaszországból és Franco Spanyolországból kényszerültek távozni. 1940-ben megalakult az Emergency Rescue Committee (ERC) [Menekültügyi Válságbizottság], amely a Vichyből kormányzott, a németek által nem megszállt Franciaországban rekedt, több mint 2000 menekültnek, köztük számos értelmiséginek segített az USA-ban és Kanadában letelepedni. Olyan kiemelkedő művészek, írók, tudósok és politikusok voltak közöttük, mint például a képzőművész Marc Chagall, a filozófus Hannah Arendt, Nyugat-Berlin későbbi polgármestere, Ernst Reuter vagy a magyar Ignó Hugó, költő, író, lapszerkesztő, a *Nyugat* folyóirat egyik alapítója. 1942-ben az IRA és az ERC egyesüléséből létrejött az International Relief and Rescue Committee [Nemzetközi Segélyezési és Menekültügyi Bizottság]. A „Relief” szó elhagyásával a szervezet rövidesen International Rescue Committee-re rövidítette nevét.

A második világháború utáni hidegháborús szembenállás kiéleződésével a segélyszervezet a Truman- és Eisenhower-kormányzatok kelet-közép-európai külpolitikájával összhangban, a lélektani hadviselés részeként egyre inkább a kommunista diktatúrák, különösen az európai szovjet érdekszférához tartozó országok menekültjeinek és emigránsainak megsegítésére helyezte a hangsúlyt. Mellettük persze más, szintén kommunistaellenes menekültcsoportoknak, például a vietnámiaknak és kubaiaknak is segítséget nyújtottak.⁸

Az 1950-es évek elején hirdették meg az Iron Curtain Refugee Campaign [Vasfüggöny Menekült Kampány] elnevezésű sürgősségi segélyprogramjukat, amelynél a szovjet befolyás alatt álló országok nagyszámú menekültjeinek és a „szovjet terror” áldozatainak megsegítéséhez, illetve integrációjához kértek az amerikai állampolgároktól és magánszervezetektől pénzdományokat, kiemelt figyelmet fordítva az emigrációba kényszerült diplomásokra.⁹ Egymillió dollár összegyűjtését tűzték ki

– (2021. október 1.) – SMITH, Andrew F.: *Rescuing the World: The Life and Times of Leo Cherne*. Albany, State University of New York Press, 2002. (A továbbiakban: SMITH, 2002.) 42–52. – FRANK Tibor: Ignó Hugó Amerikában. In: Uő: *Amerika világai*. Budapest, Gondolat, 2018. 283–291. – <https://www.rescue.org/page/history-international-rescue-committee> (2021. október 1.)

⁸ Az IRC-vel kapcsolatban felmerült, hogy a CIA fedésben lévő hálózata volt, és Cherne is kapott tőlük támogatást. Cherne életrajzírója szerint ezt azonban nem lehet hitelt érdemlően bizonyítani. Vö. SMITH, 2002. 167–169.

⁹ A számos fizetett sajtóhirdetésük közül néhány: An Appeal to Humanity. Iron Curtain Refugee Campaign. *The New York Times*, 1950. február 28. 17. – SPAATZ, Carl: A Report To the American People. Iron Curtain Refugee Campaign. *The New York Times*, 1950. november 28. 25. – Massacre

célul, és a menekültek fogadásának gördülékenyebbé tételére több Frontier Freedom Station [Határmenti Szabadság Állomáshely] létesítését is tervbe vették. Bár az IRC elsődlegesen humanitárius céllal indította a kampányt, a kommunistaellenes propagandalehetőségek miatt annak politikai hatásaival is tisztában volt. Nem rejtette véka alá azt sem, hogy a vasfüggöny mögül érkezett menekültektől begyűjtött információk a titkosszolgálatok számára is hasznosak lehetnek. Az Iron Curtain Refugee Campaign mellett több ízben küldtek nagy mennyiségű ételszállítmányt a szovjetek által blokád alá vett, illetve újbóli blokáddal fenyegetett nyugat-berlini lakosságnak és az ott tartózkodó nagyszámú keletnémet menekültnek is.

A magyar forradalom kitöréséről szóló első hírek megjelenésétől kezdve az IRC vezetői¹⁰ egyetértettek abban, hogy sürgősen meg kell mutatni a magyaroknak, hogy az amerikaiak mellettük állnak és támogatják őket.¹¹ A két elnökjelölt, Eisenhower és Stevenson kampánystábját is rá akarták beszélni egy közös állásfoglalásra,

of the Innocents. (1951 A.D.) Iron Curtain Refugee Campaign. *The New Leader*, 1951. november 19. [Hátsó borítój]. – Emergency Appeal to the Free World. Iron Curtain Refugee Campaign of the International Rescue Committee. *The New York Times*, 1952. április 22. 21. Az antikommunista intellektuelek megsegítésében a Congress of Cultural Freedom [Kongresszus a Kultúra Szabadságáért] nevű, CIA által pénzelt szervezettel is együttműködtek. Arthur Koestler kezdeményezésére, illetve további négy író, Graham Greene, John Dos Passos, James T. Farrell és Aldous Huxley közreműködésével jött létre a csatlós országokból elmenekült antikommunista értelmiségieket, köztük írókat támogató Fund for Intellectual Freedom [Intellektuális Szabadság Alap]. Fund Aids Refugee Writers. *The New Leader*, 1950. december 11. 22.

¹⁰ Az IRC vezetőségében és támogatói között számos befolyásos és prominens amerikai, illetve emigráns, a legfelsőbb amerikai társadalmi, gazdasági és politikai körökkel jó kapcsolatokat ápoló közéleti személy vett részt. A magyar emigráns politikusok közül Varga Béla (1903–1995), katolikus pap, a nemzetgyűlés egykori elnöke volt tagja az IRC igazgatóságának. A Magyar Nemzeti Bizottmány (MNB) elnökeként és az IRC igazgatósági tagjaként sokat tett a magyar ügy napirenden tartása és a magyar menekültek megsegítése érdekében. Utóbbi tevékenysége során korábbi lengyel- és zsidómentő tapasztalatait is kamatoztatta. Vö. Varga Béla életrajza. In: *A nemzetgyűlés elnöke volt. Kilenc évtized. 20. századból. (Varga Béla vallomásai életútjáról, 1991-ben.)* Írta és összeállította KAPRONCZAY Károly. Budapest, Mundus, 1998. 113–115. – SMITH, 2002. 69–70. – DEÁK Nóra: Burkolt büntudat jelei. Richard Nixon szerepe a magyar menekültek befogadásában. *Századok*, 2020/3. 565–576. (A továbbiakban: DEÁK, 2020.) 566.

¹¹ Az IRC 1956-os forradalom alatti és utáni magyar vonatkozású humanitárius tevékenységét a következő források és szakirodalom alapján foglalom össze: CHERNE, Leo: Thirty Days That Shook the World. *The Saturday Review*, 1956. december 22. 22–23, 31. (A továbbiakban: CHERNE, 1956a.) – Uő.: I Spoke with Cardinal Mindszenty. *America. National Catholic Weekly Review*, 1956. november 17. 187. (A továbbiakban: CHERNE, 1956b.) – Uő. – ROBINSON, Donald: They Changed Your Life. *This Week*, 1956. december 30. 6–7. (A továbbiakban: CHERNE–ROBINSON, 1956.) – Vera és Donald Blinken Nyílt Társadalom Archívum (Budapest, Blinken Open Society Archives): Az IRC európai tevékenysége; Az IRC létrejöttének 30. évfordulója. <http://www menekultek1956.org/2016/12/06/a-nemzetkozi-menekultugyi-bizottsag-letrejottenek-30-evforduloja/> (2020. október 20.) – LEVENSTEIN, 1983. 51–63. – SMITH, 2002. 53–76.

melynek révén az amerikaiak kollektív és szimbolikus gesztust gyakorolva fejezheték volna ki együttérzésüket a magyarokkal. Az elnökválasztási kampány finisében azonban sem a republikánusok, sem a demokraták nem voltak erre fogékonyak. Mivel az amerikai kormányzat késlekedett a humanitárius segítségnyújtás bejelentésével, a tekintetben is konszenzus alakult ki a segélyszervezet vezetői között, hogy csődközeli anyagi helyzetük ellenére minél hamarabb meg kell szervezni a magyarok megsegítését. Nemigen bízhattak másban, mint a nyilvánosság erejében, a civilek segítőkészségében és adakozási hajlandóságában. Az IRC első, a magyar segélyalap létrehozásáról tájékoztató közleménye az egyik legolvasottabb amerikai napilap, a *The New York Times* október 29-i számában jelent meg.¹² Ez a néhány soros cikk elég is volt ahhoz, hogy egy, a magyarok megsegítését morális kötelességének érző és ezt tettekkel is bizonyító magánember egyéni akciója jóvoltából még aznap útnak indult Budapestre az első amerikai életmentő gyógyszeradomány.

AZ AMERIKAI, AKI SEGÍTENI AKART MAGYARORSZÁGNAK

Az IRC segélyakciójának sikerét egy 35 éves, a Harvard Egyetem jogi karán végzett befektetési bankár egyéni kezdeményezése alapozta meg. John Richardsonnak (1921–2014) néhány nap leforgása alatt nemcsak arról sikerült meggyőznie az amerikai nagyvállalatokat, hogy több százezer dollár értékben gyógyszert, élelmiszert, orvosi eszközt és készpénzt ajánljanak fel a magyarok megsegítésére, hanem azt is megszervezte, hogy a kiviteli engedélyek birtokában a repülőtársaságok ingyen szállítsák az adományokat Bécsbe. A fiatalember történetéről számos amerikai sajtótermék beszámolt, de filmbe illő akciója a közkedvelt képes hetilap, a *The Saturday Evening Post* *The Man Who Wanted to Help Hungary* [Az ember, aki segíteni akart Magyarországnak] című, fotókkal illusztrált cikke, illetve annak rövidített változatát közlő *Reader's Digest* révén vált széles körben ismertté.¹³

¹² For Freedom's Defenders. *The New York Times*, 1956. október 29. 28. (A továbbiakban: For Freedom's Defenders.) Vö. American Medical and Food Help Starts Via the Red Cross to Rebels of Hungary. Másnap a Magyarországra induló segélyek kapcsán egy újabb rövid cikk számolt be (az Amerikai Vöröskereszt mellett) az IRC humanitárius szerepvállalásáról és tervezett magyarországi útjáról. GINGER, Henry: Austrian Relief Goes to Hungary. Medicine, Food and Clothing Rushed to Embattled Land by Plane and Truck. *The New York Times*, 1956. október 30. 17.

¹³ Az első cikket Paul Burton írta még novemberben, amit kisebb módosításokkal és különböző címvariánsokkal számos amerikai lap leközölt. Példaként említhető: BURTON, Paul: U.S Vet Wages 1-Man Drive Getting Aid for Hungarians. *Fort Worth Star Telegram*. 1956. november 18. 16. (A továbbiakban: BURTON, 1956.) – Uő: Ex-GI Angry, Ships Antibiotics to Hungary. One-Man Crusade. *The Democrat and Chronicle*, 1956. november 22. 169. – MARTIN, Harold H.: The Man

Richardson, akinek egész életpályáját végigkísérte a közösség érdekében való tevékenykedés,¹⁴ egy jómódú, köztisztelőben álló és közéletileg aktív, republikánus érzelmű bostoni családban született. Ügyvéd édesapja, idősebb John Richardson (1886–1976) Herbert Hoover (1874–1964) munkatársaként részt vett az USA első világháború utáni európai élelmiszersegélyezési programjaiban, majd Hoover több elnöki kampányát, többek között 1929-es elnökké választását is segítette, 1932–1936 között pedig tagja volt Massachusetts állam Republikánus Nemzeti Bizottságának. Édesanyja önkéntesként segítette az ENSZ elődszervezetének tekintett, a világbéke felett örködni hívatott Nemzetek Szövetségének (Népszövetség) munkáját. Jóllehet az ifjabb Richardson számára szülei pacifizmusa és a humanitárius ügyek iránti érzékenysége épp olyan meghatározó volt, mint a nyári egyetemi és kvékertáborozások, mégis amerikai ejtőernyősként szerzett második világháborús és közvetlenül a háborút követő európai tapasztalatai, így a DP-táborokban látottak, vagy egy Franciaországba menekült lengyel családdal való megismerkedése, majd – évekkel később – egy New Yorkban élő, ugyancsak lengyel családdal való barátsága bizonyultak döntőnek Kelet-Közép-Európa (ezen belül is elsősorban Lengyelország és Magyarország), valamint a humanitárius segélyezés iránti elköteleződését illetően. Régóta vonzódott a nemzetközi és humanitárius ügyekhez, és már egy ideje foglalkoztatta a vasfüggöny mögötti térségben élők megsegítésének lehetősége. A gyakorlati cselekvés tekintetében azonban csak a magyar forradalom kitörése jelentett komoly fordulópontot az életében.¹⁵ Richardson is történelmi jelentőségűnek tartotta, hogy a magyarok függetlenségük és szabadságuk érdekében fegyvert ragadva fellázdak a kommunista diktatúra ellen, és még a jelentős túlerőben lévő szovjetekkel is szembeszálltak. Az irántuk érzett nagybecsülését konkrét tettekkel is ki akarta

Who Wanted to Help Hungary. *The Saturday Evening Post*, 1956. december 29. 19, 53–55. (A továbbiakban: MARTIN, 1956.) – MARTIN, Harold: The Man Who Wanted to Help Hungary. *The Reader's Digest*, 1957. április 79–83. A sajtócikkek mellett a következő forrásokra támaszkodva mutatom be Richardson akcióját: Oral history interjú John Richardson Jr.-rel, 1999. február 9. Készítette: Charles Stuart Kennedy. Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project (a továbbiakban: Richardson-interjú) 19–22. <https://www.adst.org/OH%20TOCs/Richardson,%20John%20Jr.toc.pdf>–https://oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt987040wt/entire_text/ (2021. október 18.) – SMITH, 2002. 57–58, 75. – Telefoninterjú Richardson lányával, Teren de Cossyval, 2021. november 11. (A továbbiakban: Telefoninterjú Teren de Cossyval.)

¹⁴ Érdemes megemlíteni, hogy Richardson a West Center Congregationalist Church diakónusaként tevékenykedett, azaz különféle segítő szolgálatot végzett. MARTIN, 1956c 53. – F. HÓRY: John Richardson lett a Free Európa elnöke. *Délamerikai Magyarok*, 1961. május 25. 7. (A továbbiakban: HÓRY, 1961.)

¹⁵ MARTIN, 1956. 53. – Richardson-interjú 1–19. – Papers of the Richardson family, 1824–1999 (inclusive), 1900–1976 (bulk) <https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/8/resources/6068> (2021. november 20.)

fejezni. Eleinte az is megfordult a fejében, hogy Magyarországra utazik harcolni, de az még komolyabban foglalkoztatta, hogy miképp lehetne fegyvereket vásárolni a szabadságharcosok számára.¹⁶ Úgy gondolta, hogy „[...] minden segítségre szükségünk van, amit a szabad világ adhat: pénzre, ételre, ruhára és együttérzésre. De ennél is nagyobb szükségünk van olyan fegyverekre, amelyekkel megsemmisíthetnek egy tankot. Olyan egyszerű, de pusztító fegyverekre, amelyeknek a használatát egy civil is könnyen megtanulhatja. Több ezer kézi páncéltörőre [...], amiket repülőkről dobhatnak le éjszaka Magyarország felett.”¹⁷ Bármennyire is meg volt győződve arról, hogy a magyarokat fegyverszállítmányokkal lehetne a legeredményesebben segíteni, be kellett látnia, hogy terve kivitelezhetetlen.

Anyyira szívén viselte és figyelmesen követte a magyar eseményeket a sajtóban, hogy még az ENSZ Biztonsági Tanácsa (BT) október 28-i, kora este kezdődő ülését is elment meghallgatni, és azt is fontosnak tartotta, hogy legidősebb lányát, a kilencéves Terent is elvigye magával (1. kép).¹⁸ A BT a három nagyhatalom, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország kérésére ült össze, hogy elítélje a magyarországi szovjet agressziót. Az amerikai kormányzatra napok óta nagy nyomás helyeződött: nemcsak az amerikai, de a világ közvéleménye is tőlük várta, hogy tegyenek valamit a magyarok érdekében. Hogy ne vádolják őket tétlenséggel, úgy döntöttek, hogy az ENSZ keretein belül lépnek fel kezdeményezőleg.¹⁹

¹⁶ BURTON, 1956.

¹⁷ MARTIN, 1956. 53. A források ellentmondanak egymásnak a tekintetben, hogy Richardson mikor kérte ki a páncéltörők és gránátok vásárlásáról az illetékesek véleményét, mint ahogy az sem egyértelmű, hogy pontosan kivel beszélt erről. Utóbbival kapcsolatban az egyik cikkben egy külügyminisztériumi tisztviselő, Richardson későbbi visszaemlékezésében viszont már Allen Dulles, a CIA igazgatója szerepel. A Dulles-fivérek korábról, egyrészt édesapja révén, másrészt első munkahelyéről, a Sullivan & Cromwellből ismerte. A cégnek ekkoriban Allen és John Foster Dulles, a későbbi külügyminiszter voltak a partnerei. Elképzelhető, hogy évtizedekkel később Richardson már felfedhette, hogy Dullesszel találkozott, aki határozottan lebeszélte tervéről. Martin cikke azt is megemlíti, hogy a fiatalember a magyar emigráns szervezet, az MNB véleményét is ki szeretne volna kérni a fegyvervásárlásról, erre azonban az idő rövideje miatt már nem maradt lehetősége. MARTIN, 1956. 53, 55. – Richardson-interjú. 16–17, 20, 24. Vö. Banker Says Many In Satellites Like Us. *The Courier-Journal* (Louisville), 1959. április 23. 6. (A továbbiakban: Banker Says Many In Satellites Like Us.)

¹⁸ Az ENSZ BT ülése nyilvános volt. Richardsonék a nagy érdeklődés miatt nem fértek be az ülésterembe, képernyőn és fülhallgató segítségével egy másik helyiségben követték a felszólalásokat. BURTON, 1956. – MARTIN, 1956. 19 (1. kép), 53.

¹⁹ Lásd 4. jegyzet

1. kép. Ismeretlen fotográfus. John Richardson, Jr. és Teren Richardson az ENSZ BT ülésén (Teren de Cossy szívességéből)

Richardsont rendkívüli módon felbosszantották a BT ülésén elhangzott indulatos, a szovjet atrocitásokat részletesen bemutató felszólalások. Lánya, Teren még sose látta édesapját olyan felindultnak, mint akkor. A szovjet állandó ENSZ-képviselő cinikus és arrogáns állásfoglalása, mely szerint a forradalom kizárólag Magyarország belügye, amibe az ENSZ-tagállamoknak nincs beleszólása, őt is – akárcsak a jelenlévők többségét – mélységesen felháborította. Richardson is azok közé az amerikaiak közé tartozott, akik az Eisenhower-kormányzattól gyors cselekvést és konkrét tetteket vártak volna. Az épület előtt összegyűlt magyar származású emberek dühös tiltakozása, „A magyarok ma este azokért a dolgokért halnak meg, amelyekért Amerika is küzd” feliratú, kézzel készített transzparenszek és a „Segítsen nekünk Amerika!” „Segítsenek Magyarországnak!” mondatokat skandáló emberek elkeseredett segélykérése mélyen megérintette. Amikor a tüntető emberek a magyar himnuszt kezdték énekelni, Richardson annyira átérezte a magyarok dühét és fájdalmát, hogy el kellett fordítania a fejét, nehogy Teren lássa, mennyire elérzékenyült. Ekkor döntötte el, hogy másnap mindenképpen tesz valamit a magyarokért.²⁰

Reggel a munkahelyén, a Paine, Webber, Jackson & Curtis Wall Street-i befektetési bankház irodájában miután a *The New York Times*ban megakadt a szeme az IRC

²⁰ MARTIN, 1956. 53. – Telefoninterjú Teren de Cossyval.

felhívásán,²¹ mely a lengyelországi események és a magyar forradalom rászorulóinak megsegítésére kérte az embereket, azonnal felhívta a segélyszervezetet. Az IRC munkatársával folytatott telefonbeszélgetés során egyértelművé vált számára, hogy az amerikai kormányzat politikájával összhangban működő magánszervezet a forradalmároknak nem adhat támogatást, nem küldhet fegyvert, csak és kizárólag humanitárius segítséget nyújt, pénzadományokat gyűjt gyógyszerek, orvosi eszközök, élelmiszerek, ruhák vásárlására, azok Ausztriába és Magyarországra szállítására, közreműködik a segélyek szétosztásában és a menekültek ellátásában.²² Az IRC elnökének közvetlen munkatársa, Anna Matson azt tanácsolta Richardsonnak, hogy ha mindenáron segíteni akar, próbáljon meg antibiotikumot vásárolni, a sebesülteknek és menekülteknek ugyanis erre van a legnagyobb szükségük: akár egy jelképes gyógyszercsomag Magyarországra küldésével, amit az IRC aznap délután Bécsbe utazó elnöke, Angier Biddle Duke²³ magával is vinne, demonstrálni lehetne, hogy az amerikai emberek nem felejtkeztek meg a magyarokról. Richardson, miután letette a telefont, elbizonytalanodott. Úgy gondolta, hogy a forradalmároknak fegyverre lenne szükségük, és amúgy sem tudna ilyen gyorsan nagy mennyiségű antibiotikumot szerezni. De nem hagyta nyugodni a gondolat, és emlékezetébe idézte azt a néhány sort, amit korábban olvasott valahol: „Egyedül vagyok, de egy legalább vagyok. Nem tudok mindent megtenni, de azért valamit tudok tenni. Azért, mert

²¹ For Freedom's Defenders. – CHERNE, 1956a. Richardson feltehetőleg a kelet-európai országok „békés felszabadításáért” küzdő American Friends of the Captive Nations (AFCN) [Rab Nemzetek Amerikai Barátai] nevű, 1955-ben megalakult antikommunista szervezet két nappal korábbi felhívását is olvasta. Az AFCN azért jött létre, hogy a kelet-európai emigráns szervezeteket tömörítő Assembly of the Captive European Nations (ACEN) [Európai Rab Nemzetek Közgyűlése] érdekeit és célkitűzéseit hatékonyabban képviselje az amerikai politikában és a közvélemény körében. A szervezet, melynek az IRC több vezetője is tagja volt, arra kérte a kormányzatot, hogy az USA sürgősen küldjön gyógyszert és élelmiszert a lengyelek és magyarok megsegítésére: U.S. Urged to Offer Food and Medicines to Aid People of Poland and Hungary. Az AFCN-ről bővebben: KÁDÁR LYNN Katalin: *Eckhardt Tibor amerikai évei 1941–1972*. Ford. STRAUSSZ Péter. Budapest, L'Harmattan, 2006. 163–170. – MAZURKIEWICZ, Anna: *Voice of the Silenced Peoples in the Global Cold War: The Assembly of Captive European Nations, 1954–1972*. Szerk. BÖNKER, Kirster – CURRY, Jane. Berlin–Boston, Gruyter Oldenberg, 2021. 86–99.

²² Bár a magyarok tömegesen csak a forradalom leverését követően hagyták el az országot, a segélyszervezet már november 4-e előtt számolt a menekültek számának várható emelkedésével, így a határon történő megsegítésüket is fontos feladatul tűzte ki. For Freedom's Defenders. – Help Free Hungary. Emergency Appeal for the Free Hungarian People. [Hirdetés.] *The New York Times*, 1956. november 1. 33. (A továbbiakban: Help Free Hungary.)

²³ Angier Biddle Duke (1919–1995) diplomata és vezető kormánytisztviselő, 1952–1953-ban El Salvador amerikai nagykövete, az IRC elnöke (1954–1960), később az igazgatótanács tiszteletbeli elnöke.

nem tudok mindent megtenni, nem fogom elutasítani, hogy tegyek valamit, amit meg tudok tenni.«²⁴

Ekkor eszébe jutott, hogy az épületben, ahol dolgozott, néhány emelettel lejjebb volt az irodája az egyik gyógyszercégnek. Miután lement hozzájuk, és megtudta, hogy a Charles Pfizer & Co.-ról, a világ egyik legnagyobb antibiotikumot gyártó és forgalmazó cégéről van szó, elmondta, hogy a bajba jutott magyaroknak szeretne gyógyszert vásárolni. Amikor megkérdezték, hogy van-e engedélye a Külügyminisztériumtól a gyógyszerek Ausztriába szállításához, Richardson rávágta, hogy személyesen beszélt John Foster Dullesszel. Ennek annyi lehetett az igazságtartalma, hogy valóban ismerte a Dulles fivéreket, mivel egy ideig az ő cégükben dolgozott ügyvédként.²⁵ Ezt követően némi egyeztetést követően felhívták telefonon John E. McKeent,²⁶ a vállalat elnökét, aki Richardson legnagyobb meglepetésére azonnal megkérte munkatársait, hogy pakoljanak össze és vigyenek ki a repülőtérre egy jelképes mennyiségű Terramycinből (oxytetracycline) álló gyógyszercsomagot, hogy az IRC elnöke magával tudja vinni a cég közel 75 000 dollár értékű ajándékát Bécsbe, majd onnan Budapestre. Az 1950-ben szabadalmaztatott, széles spektrumú gyulladáscsökkentő antibiotikumot, a Pfizer „csodaszerét”, amelynek köszönhetően a cég világhírnévre tett szert, és a globális gyógyszergyártás meghatározó szereplőjévé vált, számos betegség, bakteriális és vírusos fertőzés, így például tüdőgyulladás és nyílt sebek kezelésére is használták.²⁷ Egyetlen feltételként azt kérte a Pfizer elnöke Richardsontól, hogy szervezze meg az ingyenes szállítást a Pan American World Airways (Pan Am) nevű légitársaságnál, aminek a fiatalember eleget is tett. Miután Richardson megemlítette, hogy a repülőtéren ott lesznek a sajtó képviselői, a Pfizer elnöke indulatosan kijelentette, hogy nem a reklám miatt ajándékozták a gyógyszereket a magyaroknak, hanem azért, hogy segítsenek rajtuk. A Pfizer elnöke nem sokkal később visszahívta a segélyszervezetet. A brooklyni központú cég további Terramycint, Sigmamycint, penicillin és streptomycin gyógyszerkészítményeket adományozott, amelyeket a Pan Am jóvoltából azonnal Bécsbe szállítottak, hogy a segély-

²⁴ MARTIN, 1956. 54.

²⁵ Lásd 17. jegyzet.

²⁶ John E. McKeen (1903–1978) vegyészmérnök, az egyetem után került a Pfizer gyógyszercéghez, és komoly szerepe volt a vállalat sikeressé válásában, 1949-ben a cég, 1950-ben pedig az igazgatótanács elnökévé választották, 1965-ig töltötte be a két posztot. WEBER, Ernst: John E. McKeen 1903–1978. In: *Memorial Tributes: National Academy of Engineering, Volume I*. Washington, National Academy of Engineering, 1979. 190–194.

²⁷ RODENGEN, Jeffrey L.: *The legend of Pfizer*. Ft. Laudardale, Write Stuff Syndicate Inc., 1999. 79–91. A Terramycin magyar megfelelőjét, a Tetránt 1956-ban kezdte el gyártani a Chinoin Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára. Vö. BODÁNSZKY Miklós: A tetrán. *Élet és Tudomány*, 1956. szeptember 12. 1169–1172.

szervezet munkatársai minél előbb eljuttathassák azokat a határra. Eleinte nem is verték nagydobra filantróp cselekedetüket, bár az IRC-vel kapcsolatos megnyilatkozásokban rendre szerepelt a Pfizer nagy értékű gyógyszeradományja, ami vállalatok és magánszemélyek sokaságát ösztönözte további pénz- és természetbeni adományok felajánlására.

AZ IRC BUDAPESTI SEGÉLYMISSZIÓJA

Az, hogy a Pfizer és más amerikai vállalatok ilyen gyorsan a magyarok nagyszabású humanitárius megsegítésére siettek, egyértelműen Richardsonnak volt köszönhető. Az IRC munkatársai nélkül azonban nem jutottak volna el az adományok ilyen rövid idő alatt az osztrák–magyar határhoz, illetve Budapestre. A segélyszervezet vezetői korábbi tapasztalataik birtokában kiváló stratégiai döntést hoztak azzal, hogy a helyszínre utaztak. Nemcsak gyorsan cselekedtek, hanem jól is időzítették indulásukat, hiszen az előző nap elkezdődő belpolitikai fordulat részeként Nagy Imre kihirdette a tüzszünetet, és a *The New York Times* október 29-i száma, már arról tudósított, hogy a szovjetek megkezdték a kivonulást Budapestről. A következő napokban az osztrák–magyar határ is megnyílt a Magyarországra belépni szándékozók előtt. De a szerencse is melléjük szegődött: akkor érkezett meg Budapestre Mindszenty bíboros, amikor ők is a fővárosban tartózkodtak, és azt megelőzően sikerült elhagyniuk az országot, hogy a szovjetek lezárták az utakat és a határt.²⁸

Az utolsó pillanatban Leo Cherne, az IRC igazgatósági elnöke is csatlakozott az október 29-én New Yorkból Bécsbe utazó Angier Biddle Duke elnökhöz, hogy az osztrák fővárosban felkészüljenek a magyarok humanitárius megsegítésével kapcsolatos teendőkre, Budapesten átadják a magyaroknak az első jelképes amerikai segélycsomagokat és létrehozzanak egy ideiglenes irodát a segélyezési feladatok koordinálására. A szervezet pénzsűkében volt (Duke és Cherne is saját költségén utazott Ausztriába), és gyorsan kellett cselekednie, ezért az osztrákok segítségével jutottak hozzá az adományok egy részéhez. Miután az Egyesült Államokból hozott 15 000 adag Terramycinnel kiegészült, harminc vekni kenyérből, húsztekercsnyi kötszerből és nyolc ruhacsomagból álló sürgősségi gyorssegélyt összehajtottak, már csak az volt a kérdés, mikor tudják eljuttatni a csomagokat a magyar fővárosba.²⁹

²⁸ Lásd 11. jegyzet. Withdrawal On. But Soviet Units Still Are Battling Inside Hungary's Capital. *The New York Times*, 1956. október 29. 1, 8.

²⁹ Hungarians Held to Want Union. U. S. Relief Worker Says After Mission 99 Per Cent Would Join Austria. *The New York Times*, 1956. november 4. 34. (A továbbiakban: Hungarians Held to Want Union.) – SMITH, 2002. 60. Az IRC az európai irodákban dolgozó munkatársait ideiglenesen

Az anyagi erőforrások és az idő szűkössége mellett az is nehézséget jelentett, hogy sem Duke-nak, sem Cherne-nek nem volt engedélye a magyarországi beutazáshoz, ami megnehezítette a határon való, amúgy sem egyszerű átjutást. Az IRC elnöke, mint volt diplomata megfogadta a bécsi amerikai nagykövet, Llewellyn Thompson (1904–1972) tanácsát, és nem lépett be illegálisan Magyarország területére. Cherne azonban a személyi felelősséget, kockázatot és veszélyt is vállalva, úgy döntött, hogy elviszi a segélyeket Budapestre.

Ezen a ponton vált a történet főszereplőjévé az IRC igazgatósági elnöke. A demokráta elköteleződésű Leo Cherne (1912–1999) Oroszország területéről elszármazott, zsidó, de nem vallásos bevándorlók gyermekeként látta meg a napvilágot Brooklynban 1912-ben. A jogi diploma megszerzése után az üzletembereknek közgazdasági elemzéseket és előrejelzéseket készítő Research Institute of America nevű vállalat vezérigazgatójaként – publikációinak, rádiós és televíziós szerepléseinek köszönhetően – egyre nagyobb ismertségre tett szert, ami belépőt jelentett a közéletbe. Élete során több magas beosztású politikusnak, elnöknek adott tanácsokat, és befolyásos civil és kormányzati szervezetekben viselt vezető tisztséget (például Freedom House, President's Foreign Intelligence Advisory Board). Az 1940-es évek második felében kapcsolódott be az IRC munkájába, az 1950-es évek elején a szervezet igazgatóságának elnökhelyettesévé, majd elnökévé választották. A média világában való jártasságát, kiterjedt kapcsolatrendszerét, a humanitárius válságkezelés terén szerzett korábbi tapasztalatait a magyar forradalom alatti és utáni segélyezés terén is kamatoztatta.

Október 31-én kora reggel, miután Cherne megtudta, hogy a határ megnyílt, úgy döntött, hogy a bécsi IRC-irodát igazgató Marcel Faust társaságában hivatalos okmányok nélkül is megpróbál eljutni Budapestre. Faust Chevroletjét zsúfolásig megpakolták a csomagokkal, a motorháztetőre pedig kifeszítettek egy házilag készített vöröskeresztes zászlót.³⁰ Bár a magyarok számos alkalommal megállították őket, és egy ízben a szovjetek is átkutatták autójukat, hogy nem rejtegetnek-e a csomagokban fegyvereket, néhány forró pillanatot leszámítva különösebb incidens nélkül kora este megérkeztek Budapestre. Első útjuk a Szabadság téren található amerikai követséghez vezetett. A diplomáciai képviselőket alkalmazottai azt tanácsolták nekik, hogy

áthelyezte Bécsbe, a segélyek beszerzésére pedig több mint 25 000 dollárt csoportosított át. Ezzel párhuzamosan az Amerikában maradt vezető tisztségviselők elkezdtek szervezni egy New York-i tömeggyűlést, amely végül november 8-án a Madison Square Garden stadionban valósult meg. American Medical and Food Help Starts Via the Red Cross to Rebels of Hungary. – LEVENSTEIN, 1983. 55.

³⁰ Cherne szerint a magyarok nemcsak a vöröskeresztes zászlót látva voltak roppant segítőkészek, hanem akkor is, amikor meghallották a bűvös „America” szót: Immigration.

a külföldi tudósítók főhadiszállásán, a negyedórányi távolságra lévő Duna Szállóban³¹ próbáljanak meg szállást találni. Ott nem jártak szerencsével: az épület zsúfolásig megtelt külföldi tudósítókkal és Budapesten rekedt külföldi vendégekkel. Végül a szovjetek által erősen megrongált, a Magyar utca, a Kossuth Lajos utca és a Múzeum körút által határolt területen álló Astoria Szállóban kaptak egy „jó szellős”, betört ablakú, fűtetlen szobát.³²

Cherne-ék másnap reggel a világosban szembesültek igazán a várost ért súlyos pusztítások és a szovjetek barbár mészárlásának sokkoló látványával. Végig fényképeztek, hogy dokumentálják magyarországi útjukat.³³ Az eligazodásban, tolmácsolásban és az adományok célba juttatásában két angolul beszélő diák segített nekik.³⁴ A segélyszállítmány egy részét az újjáalakult Szociáldemokrata Párt tagjainak és a forradalmárok egy csoportjának adták át. Mindannyian végtelenül hálásak voltak az amerikaiak segítőkészségéért. Cherne-ék nemcsak az első jelképes adományokat adták át, hanem a későbbi segélyek elosztásáról is tárgyalni akartak. Ennek érdekében Tildy Zoltán államminiszterrel is találkozni szerettek volna. A Kisgazdapárt egykori köztársasági elnökének az irodájában azt az információt kapták, hogy Tildy a felsőpetényi háziőrizetből nemrég szabadult Mindszentyvel folytat megbeszélést.

Autóval, majd gyalog közelítették meg a budai várban lévő primási palotát. Nem sokkal azután, hogy megérkeztek az Úri utcai rezidenciához, és megpróbáltak sze-

³¹ Az Apáczai Csere János utca 4. szám alatt található Duna Hotelt (korábban Bristol) 1969-ben bontották le, és ekkor épült fel a szálloda mellett a Hotel Duna Intercontinental, jelenlegi nevén Budapest Marriott Hotel.

³² Hungarians Held to Want Union. Vö. *Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom az egykorú nemzetközi sajtóban. Válogatás.* Szerk. TISCHLER János. Budapest, 1956-os Intézet, 2006. 308. – LEVENSTEIN, 1983. 54.

³³ Bevett gyakorlat volt, hogy a humanitárius szervezetek munkájuk archiválása, illetve propagálása céljából professzionális fotográfusokat, fotóriportereket alkalmaznak (vö. KECSKÉS D. Gusztáv: Pénzgyűjtés és propaganda. Az ENSZ-intézmények információs tevékenysége az 1956-os menekültválság megoldása érdekében. *Századok*, 2012/1. 138–139.) Cherne (és Faust) több száz fényképfelvételét tanulmányozva pontosabb képet kaphatnánk arról, hogy pontosan merre járt, mit kapott lencsevégre és kikkel találkozott az IRC két munkatársa. A fotók megtekintésére azonban egyelőre nem volt lehetőségem. Leo Cherne egy-két felvétele nyomtatásban is megjelent. Példaként említhető egy utcai könyvégetést megörökítő fotója. Képalírás: Russian books burned in Budapest. *The New York Times*, 1956. november 5. 19. Az IRC november 4-e utáni, bécsi és az osztrák–magyar határon folyó segélyezési tevékenységének dokumentálását már egy professzionális fotográfusra bízta. Dickey Chapelle, a komoly haditudósító, de újságírói és segélyezési tapasztalatokkal is rendelkező fotóriporter, aki a szervezet kommunikációs tevékenységét is segítette, magyarországi letartóztatásáig készített fotókat a magyar menekültekről és megsegítésükről. Vö. 45. jegyzet. – U.S. Woman Reported As Missing in Hungary. *The New York Times*, 1956. december 14. 21. – SMITH, 2002. 59, 71.

³⁴ Cherne életrajzírója szerint egyikük egy diákszervezet elnöke, a másik egy építészhallgató volt. SMITH, 2002. 64.

mélyes találkozót kérni a bíborostól,³⁵ Mindszenty kijött az udvarra, hogy egy rögtönzött nemzetközi sajtótájékoztató keretében rövid beszédet intézzen a magyar és külföldi újságírókhoz. Cherne, látva az udvaron összegyűlt tömeget (a 2. képen látható, hogy ötven főnél is többen álltak körbe a bíboros beszéde alatt), azonnal felismerte, mekkora hírértéke és kommunikációs hozadéka lesz annak az Egyesült Államokban, ha a helyszínen, a nemzetközi sajtó képviselőinek a jelenlétében adják át Mindszentynek az amerikaiak ajándékát. Az amerikai sajtó sokat foglalkozott a bíboros üldöztetésével, letartóztatásával és perével, arról azonban évekig nem sokat tudott a közvélemény, hogy mi történt a főpappal bebörtönzését követően. Mint azt Cherne magyarországi útjával kapcsolatos későbbi nyilatkozatai – cikkek, rádió- és televíziós interjúk és előadások – is alátámasztják, az IRC igazgatósági elnöke meg is lovagolta a szabadságát előző nap visszanyerő bíborossal való találkozását, ami a főpap alig három nappal későbbi, nagy nemzetközi visszhangot kiváltó menedékkérélmé fényében különösen felértékelődött.³⁶

Az eseményt – melyről rádió- és filmfelvételek is készültek – Marcel Fauston kívül (feltehetően ő is készített az eseményről felvételeket) több fotográfus, így például Jack Metzger,³⁷ a svájci Comet fotóügynökség és Jármái Béla,³⁸ az MTI fotó-

³⁵ Vázsonyi Vilmos is megemlíti visszaemlékezéseiben, hogy találkozott Fausttal a pírmási palota előterében. HADAS Miklós – ZEKE Gyula: *Egy fölösleges ember élete. Beszélgetések Vázsonyi Vilmostal*. Budapest, Balassi, 2012. 232. Cherne egy későbbi visszaemlékezése szerint mielőtt Mindszentynek átadták a gyógyszereket, összefutottak a palotából távozó Nagy Imrével és Maléter Pállal, akiknek bemutatják őt és Faustot is. Remembering Imre Nagy and his Associates. Remarks by Leo Cherne, Chairman, International Rescue Committee. *Liberty. Szabadság*, 1994. január 24. 28. (A továbbiakban: Remembering Imre Nagy...)

³⁶ A nyilatkozatok közül külön figyelmet érdemel: CHERNE, 1956b. Mint ismert, Mindszenty bíboros november 4-én reggel felkereste az Egyesült Államok budapesti követségét, hogy menedéket kérjen. Ezt követően 15 évig tartózkodott a Szabadság téri diplomáciai képviselőn.

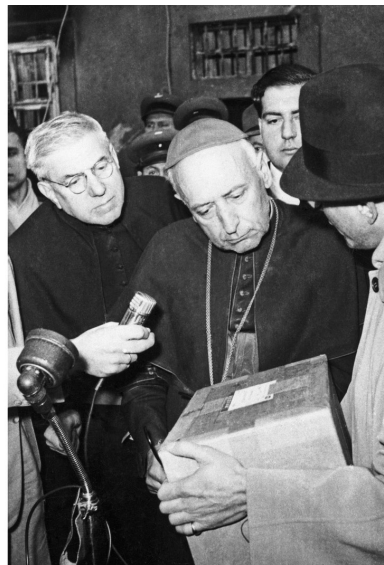
³⁷ Jack Metzger (1918–1999), svájci fotóriporter több újságnak is dolgozott. Két barátjával 1952-ben alapította meg a zürichi Comet Photo AG fotóügynökséget. Az 1956-os forradalomról készült képei a zürichi Eidgenössische Technische Hochschule (ETH) könyvtárának online könyvtárában szabadon elérhetők és letölthetők: <https://ba.e-pics.ethz.ch/main/galleryview/qsr=Jack%20Metzger%20Budapest/qsc=Hungarian%20Freedom%20Fight>. A képek az ETH jóvoltából a Fortepan oldalán szintén ingyenesen hozzáférhetők: hozzáférhetők: <https://fortepan.hu/hu/photos/?photographer=Comet%20Photo%20AG%2FJack%20Metzger>. Vö. KOLOZSI Ádám – VIRÁGVÖLGYI István: Egy svájci fotós képei a forradalomról. Jack Metzger eddig ismeretlen 1956-os képei Budapestről, Győrből és Svájcából. <https://hetifortepan.capacenter.hu/egy-svajci-fotos-kepei-a-forradalomrol/> (2021. október 10.)

³⁸ Jármái Béla (1921?–2001) a Magyar Fotó, illetve az Magyar Távíratok Iroda (a továbbiakban: MTI) fotóriportere volt 1955–1983 között. Elsősorban 1956-os képeivel vált széles körben ismertté. <https://archivum.mtv.hu/photobank/item/MTI-FOTO-djZ0MFFkQmk5cjY2eVA5a1NROC9adz09%20%20201> (2021. november 10.)

riportere is megörökítette.³⁹ Mindkettlen készítettek egy-egy olyan képet, amelyeken az elegáns, világos ballonkabátot és sötét színű kalapot viselő Cherne is látható.

2. kép © Jack Metzger,
Fortepan/ETH 197816

3. kép © Jáрмаi Béla,
MTI-FOTO-793467

Ha felnagyítjuk Metzgernek a mikrofon előtt álló bíborost és a köré gyűlt embereket felülnézetből, egy téglafal tetejéről lencsevégre kapott fotóját (2. kép), Mindszenty balján, tőle egy-két karnyújtásnyira megpillanthatjuk Cherne-t egy kartondobozzal a kezében.⁴⁰ Jáрмаi Béla közvetlen közléről készült fotója (3. kép) viszont már azt a pillanatot örökíti meg, amikor a kép jobb szélén, az oldalnézetből alig látszódó Cherne átadja az antibiotikumot tartalmazó csomagot a bíborosnak.⁴¹ A rövid sajtótájékoztatóról filmfelvétel is készült, amelyen az is hallható, hogy a beszédet követő

³⁹ A mellékelt oldal utolsó öt fotóját készítette Metzger: <https://fortepan.hu/hu/photos/?q=Mindszenty%20b%C3%ADboros> Fortepan/ETH Zürich 197806, 197811, 197816, 197822, 197826, 197792. – Jáрмаi képei pedig itt láthatók: <https://archivum.mtva.hu/photobank/?query=Mindszenty> MTI-FOTO-793461, MTI-FOTO-793462, MTI-FOTO-793466, MTI-FOTO-793467, MTI-FOTO-F__AI19561101002, MTI-FOTO-F__AI19561101005, MTI-FOTO-F__AI19561101006, (2021. október 10.)

⁴⁰ <https://ba.e-pics.ethz.ch/catalog/ETHBIB.Bildarchiv/r/1056291/viewmode=previewview> – Fortepan/ETH Zürich 197816: <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=197816> (2021. október 10.)

⁴¹ Mindszenty jobbán a bíboros önkéntes titkára, Turchányi Albert Egon is látható. MTI-FOTO-793467 <https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-MU16ZXdHVTNjaWxtWIJNQVhUd1Vadz09> (2022. január 10.) Vö. BALOGH Margit: *Mindszenty József (1892–1975) II.* Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 1005–1025.

hangzavarban Cherne angolul megszólítja a bíborost, hogy átadja az amerikaiak gyógyszeradományát, majd erre válaszul valaki szintén angolul megköszöni a csomagot.⁴² A rendelkezésre álló filmfelvétel alapján lehetetlenség rekonstruálni, hogy a puszta köszöneten túl elhangzott-e más is Mindszenty részéről. Másnap reggel, majd november 4-én Márai Sándor New York-i összefoglalójában a Szabad Európa Rádió (SZER) is beszámolt Cherne-ék segélyakciójáról, és arról, hogy amerikaiként elsőként az IRC igazgatóságának elnöke találkozott Mindszentyvel, akinek átadta a gyógyszereket.⁴³ Ebben és a későbbi cikkekben, nyilatkozatokban több ízben elhangzott, hogy a bíboros milyen hálás volt az amerikai népnek (az egyik cikk Eisenhower elnök nevét is megemlítette) a gyors és nagylelkű humanitárius segítségért.⁴⁴

Cherne-ék a bíborossal való találkozást követően állítólag még felkerestek egy vidéken élő politikust (a sajtócikkek a szociáldemokrata mellett egy kereszténydemokrata politikust is megemlítene), majd különféle mellékutakon visszaindultak a két diákkal együtt Bécsbe. Az utolsó pillanatban érkeztek meg az osztrák–magyar határhoz, mielőtt azt a szovjetek lezárták. Az IRC elnöke, Duke Bécsben maradt, és csak néhány nappal később tért vissza az Egyesült Államokba. Cherne azonban azonnal visszarepült New Yorkba, hogy a budapesti útjának tapasztalatait a közvéleménnyel megossza, és a magyar forradalmároknak morális és pénzügyi támogatást toborozzon.

⁴² A következő mondatfoszlányok hallhatók a hangzavarban: „Danke schön, danke [Mindszenty visszaadja a kölcsönkapott szemüveget – F. J. A.] ... Jó... Varga Béla ... I have the gift ... Éljen, éljen ... [taps hallatszik– F. J. A.] ... Many thanks for the parcel... [taps hallatszik– F. J. A.] ... Thank you.” (2022. március 1.) Játékfilmek az 1956-os forradalomban – Epizódok. <https://nfi.hu/filmarchivum/hirek-1/jatekfilmek-az-56-os-forradalomban.html> (2022. július 9.) A Magyar Filmgyártó Vállalat, a Hunnia forgatócsoportja készítette a blogbejegyzésben is megtekinthető filmfelvételt. Köszönöm Deák Nórának, hogy a blogbejegyzésre felhívta a figyelmemet. Vö. SMITH, 2002. 66.

⁴³ SZER. Tárogató. A műsor adásba került: 1956. november 2. 7:00. Leirat és felvétel: <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=23668622&n=07-00-ora-> – SZER. A műsor adásba került: 1956. november 4. 18:21. Leirat és felvétel: <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=890409555&n=marai-sandor-beszamolaja> (2021. október 20.) – Idézi: KECSÁN Mariann: „*Mind kántál, aki sorsot örökölt.*” *Márai Sándor emigrációbeli rádiós publicisztikája 1951–56.* Debrecen, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kossuth Egyetemi Kiadója, 2008. 276.)

⁴⁴ Hungarians Held to Want Union. – CHERNE, 1956b. – CHERNE, 1956a. – SMITH, 2002. 65–66.

AZ IRC MAGYAROK MEGSEGÍTÉSÉRE INDÍTOTT KAMPÁNYÁNAK FOGADTATÁSA

Az IRC vezetői azt a stratégiát követték, hogy minél nagyobb nyomást gyakorolnak a közvéleményre, és az összes létező fórumon népszerűsítik a rekord gyorsasággal megvalósult, első amerikai segélymissziót. Ahhoz ugyanis, hogy a magánszervezet további adományok birtokában folytatni tudja a magyarok megsegítését, a szélesebb nyilvánosságot is mozgósítani kellett.

Az IRC hatékony kommunikációjában fontos szerep jutott a legbefolyásosabb amerikai sajtóorgánumoknak, így például a *The New York Times*nek. Az ott megjelent híreknek, cikkeknek és fizetett hirdetéseknek köszönhetően a közvélemény naprakészen értesült a segélyakció fejleményeiről.⁴⁵ A Szabad Európa Rádió hallgatói is részben az amerikai napilapnak köszönhetően értesültek az akcióról. Október 31-én (majd az ismétlésekben) beszámoltak arról, hogy Cherne és Duke Terramycint készül vinni Budapestre, de ekkor még csak a határig jutottak el, nem tudtak belépni Magyarországra.⁴⁶

Az IRC, mint arról korábban már volt szó a *The New York Times*ban tette közzé első felhívását a magyar sürgősségi segélyalap létrehozásáról, John Richardson is innen szerzett tudomást a magyarok megsegítésének lehetőségéről.⁴⁷ November 1-én a szervezet – korábbi kampányaihoz hasonlóan⁴⁸ – egy egész oldalas hirdetésben publikálta Help Free Hungary [Segítsenek a szabad Magyarországnak] című segélyfelhívását, amelyet öt prominens közéleti személy, az IRC vezető tisztségviselő

⁴⁵ Az IRC-vel kapcsolatos hírek természetesen a nagy amerikai hírügynökségeknek (például Associated Press), illetve a személyes kapcsolatoknak köszönhetően további sajtótermékeken keresztül is eljutottak a nyilvánossághoz. Az 1956-os forradalom leverését követően Henry R. Luce és felesége, Clare Boothe Luce jóvoltából – a magyar ügygel azonosulva, a segélyszervezet több magyar vonatkozású akcióját, kezdeményezését támogatták – az IRC-vel kapcsolatos hírek a Luce tulajdonában lévő és az ő főszerkesztésében megjelenő hetilapokban, a befolyásos és széles rétegeket elérő *Time*ben és *Life*ben is időről időre megjelentek. Példaként említhető az is, hogy Dickey Chapelle a *Life* magazinnak is készített volna egy fotóriportot a magyar menekültekről és az IRC munkájáról, ez a terv azonban letartóztatása miatt végül meghiúsult. A magazin csak két fotóját közölte. Képaláírás: Stumbling through a frozen field, a fleeing Hungarian family, now safely beyond Russian border patrols, crosses into freedom. *Life*, 1956. december 3. 35. – Képaláírás: Hungarian's scars and scary tales. *Life*, 1956. december 10. 53.

⁴⁶ SZER. Rendkívüli riport. A műsor adásba került: 1956. október 31. 21:30. Leirat és felvétel: <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=72401086&n=rendkivuli-voroskeresztes-program> (2021. október 10.). A SZER november 2-án és 4-én elhangzott adásaiban már azt is megemlítették, hogy Cherne átadta Mindszentynek a gyógyszereket. Vö. 43. jegyzet.

⁴⁷ Vö. 21. jegyzet.

⁴⁸ Vö. 9. jegyzet.

lői és támogatói írtak alá.⁴⁹ A kezdeményezést huszonöt kelet-európai emigráns, köztük több magyar szervezet⁵⁰ szponzorálta.

Az amerikaiak együttérzésére, lelkiismeretére és kommunistaellenességére apelálva, az IRC arra kért minden amerikai állampolgárt, hogy a magyarok önfeláldozó szabadságharcának erkölcsi és történelmi jelentőségére tekintettel ne csak morálisan álljanak ki mellettük, hanem pénzzel is támogassák azonnali humanitárius megsegítésüket. A felhívás mellett a szervezet első, *The New York Times*-beli cikkével⁵¹ együtt reprodukálták Duke és Cherne október 30-án, a nickelsdorfi határátkelőhelyről az IRC New York-i központjába küldött drámai hangvételű táviratát is, mely az IRC két vezetőjének a magyarok szükségleteire vonatkozó helyzetértékelését tartalmazta. A felhíváshoz hasonlóan a távirat is arra hívta fel a figyelmet, hogy az amerikai társadalom a humanitárius segítségnyújtással kifejezheti, hogy támogatja a vasfüggöny mögötti népek évek óta szorgalmazott felszabadító törekvéseit, és bizonyíthatja, hogy a magyar nép számíthat az amerikai emberekre. Az IRC két vezetője a legpresszimistább forgatókönyvvel, egy humanitárius katasztrófával is számolt: „[...] a magyaroknak] biztosítékot kell kapniuk, hogy a szabad világ támogatja őket ebben a sorsdöntő pillanatban, amely könnyen fordulópontot is jelenthet a történelemben. Legjobban úgy fejezhetjük ki rokonszenvünket, szolidaritásunkat és a magyar felszabadítási erőkkel való teljes azonosulásunkat, ha minél előbb nagy mennyiségű segélyszállítmányokat viszünk nekik. [...] A szovjet ellenőrzés visszaállításának tragikus lehetőségére is készülünk, sok ezer menekült Ausztriába özönlésekor erőforrásokra van szükségünk.”⁵²

A szervezet most is, akárcsak a korábbi kampányok során egymillió dollár összegyűjtését tűzte ki célul, hogy abból beszerezze a rászorulóknak a legszükségesebb segélyellátmányt, mentőautót, gyógyszert, orvosi eszközöket, ételt és ruhát. A felhívásban nemcsak azt tudatták a közvéleménnyel, hogy Cherne-nek időközben sikerült bejutnia Magyarországra és útban volt Budapestre, hanem arról is beszámoltak, hogy a Pan Amnek köszönhetően a Pfizer több mint 200 000 dollár értékű gyógyszeradományát október 30-án és 31-én megérkezett Bécsbe. Eloszlatva azokat az aggodalmakat, hogy a segélyek a „kommunista kormány bármely ügynökségének” kezébe

⁴⁹ Richard E. Byrd, Lucius D. Clay, William J. Donovan, Henry R. Luce, Carl Spaatz, Herman Steinkraus. Az említettek közül egyedül Luce, a Time-Life Inc. tulajdonosa nem volt tagja az IRC vezetőségének. Help Free Hungary.

⁵⁰ American Hungarian Federation, First Aid For Hungary, Hungarian Catholic League, Hungarian Christian Democratic People's Movement, Hungarian Christian Farmers' Party, Hungarian National Council, Hungarian Reformed Federation of America, St. George Hungarian Fraternal Association, Transylvanian Sekely Americans.

⁵¹ For Freedom's Defenders.

⁵² Help Free Hungary.

kerülhetnek, egyértelművé tették, hogy azokat csak és kizárólag a forradalom oldalán álló szervezeteknek adják át.⁵³

A budapesti segélymisszió kimeneteléről két nap múlva szerzett tudomást a közvélemény. Leo Cherne New Yorkba való, november 3-i megérkezését követően azonnal sajtótájékoztatót tartott, amelyről a jelentősebb újságok, így például a *The New York Times* is közölt tudósítást.⁵⁴ A napilap másnapi számának szalagcíme (Soviet Attacks Hungary, Siezes Nagy; U.S. Legation in Budapest Under Fire; Mindszenty in Refuge with Americans) tükrében különösen felértékelődött Cherne budapesti segélyakciójának és Mindszentyvel való találkozásának a jelentősége. A cikk rávilágított arra, hogy milyen gyorsan szertefoszlottak a forradalom „tartós győzelmével” számoló optimista várakozások.

A segélyszervezet munkatársai úgy ítélték meg, hogy kulcsfontosságú lenne, ha vasárnap Cherne az egyik országos televíziócsatorna adásában is szerepelne, így lehetne ugyanis a legrövidebb idő alatt a legtöbb emberhez eljuttatni segélyfelhívásukat. Döntésüket a magyarországi szovjet támadásra és a forradalom vérbe fojtására adandó gyors humanitárius reakció szükségessége még inkább indokoltá tette. Aznap csak a CBS egyik legnépszerűbb vasárnap esti, egyórás zenés, elsősorban az amerikai családok körében népszerű szórakoztató műsora, a *The Ed Sullivan Show* jöhetett szóba. Az IRC egyik munkatársának – Mindszenty üzenetére hivatkozva – a délutáni próbán sikerült a műsor házigazdájával, Ed Sullivannal beszélnie, aki ígéretet tett, hogy ha marad néhány perc, a műsor végén lehetőséget biztosít Chernenek, hogy beszámoljon a segélyszervezet budapesti segélymissziójáról. A népszerű műsorvezető is szimpatizált a magyarok szabadságharcával, és ennek egy héttel korábbi műsorában hangot is adott. Az október 28-i adás Amerika 1956-ban berobbant énekes sztárja, Elvis Presley másodszori fellépése miatt ismét több tízmilliós nézettséget eredményezett. (A rock and roll királyának első szereplését közel nyolcvanmilliós nézték.) Sullivan az Amerikában élő magyarok kérésére azzal zárta műsorát, hogy felhívta a nézők figyelmét „a komcsikkal szemben odaát csodálatos küzdelmet folytató magyarok nehéz helyzetére” és megsegítésére.⁵⁵ Másnap a nép-

⁵³ Uo. Ennek hangsúlyozását az indokolta, hogy az amerikaiak egy része bizalmatlanul tekintett a mindenkori, jelen esetben a Nagy Imre kormánnyal együttműködő Vöröskeresztre. Ez a bizalmatlanság a forradalom leverését követően még inkább felerősödött. Sokan ugyanis kétségbe vonták, hogy a Kádár-kormány valóban a rászorulókhöz juttatja-e el a vöröskeresztes segélyeket. Vö. Editorials. *A Food Air-drop to Hungary. Life*, 1956. december 17. 34.

⁵⁴ Hungarians Held to Want Union.

⁵⁵ KEENAN, Thomas: *Peace in the Valley*. In: *After Belonging: The Objects, Spaces, and Territories of the Ways We Stay in Transit*. Eds. BLANCO, Lluís Alexandre Casanovas et al. Oslo Architecture Triennale 2016. Zürich, Lars Müller Publishers, 2016. 191. Elvis Presley harmadszor, 1957. január 6-án is fellépett az Ed Sullivan Showban, de akkor már Sullivan az ő kérését tolmácsolva mondta

szerű televíziós műsorvezető Little Old New York című állandó rovatában is foglalkozott a magyarok hősiességével.⁵⁶ Ennek fényében nem meglepő, hogy Sullivan a magyar szabadságharc leverésének drámai hírére reflektálva, november 4-én – szakítva a műsropolitikával – az IRC igazgatósági elnökének is megszólalási lehetőséget biztosított az adás végén. A televíziós kamerák előtt magabiztosan kommunikáló Cherne, miközben megmutatta a nézőknek azt a rongyos és bepiszkolódott vörös keresztet zászlót, amelyet magyarországi útjuk során az autójukra terítettek, a magyar forradalmárok hősiességét méltatta, majd Mindszenty bíboros köszönetét tolmácsolva elmondta a műsor nézőinek, hogy a magyarok milyen hálásak voltak az Egyesült Államok humanitárius segítségnyújtásáért. Ezt követően Sullivan a nézőkhöz fordulva arra kért minden amerikait, hogy az IRC-n keresztül legalább egy dollárral támogassák a magyar nép humanitárius megsegítését. Az interjú óriási visszhangot váltott ki. A felhívást követően postafordultával reagáltak az emberek, így – a televíziózás addigi történetében példa nélkül álló módon – egy hét alatt közel 500 000 dollár érkezett a segélyszervezet számlájára.⁵⁷

Cherne a következő napokban, hetekben és hónapokban, amikor már az egyre nagyobb számban Ausztriába érkező menekültek ellátásának megszervezése és finanszírozása jelentette a legnagyobb kihívást, újabb fórumokon rádió- és televíziós műsorokban, rendezvényeken és cikkekben számolt be budapesti benyomásairól, hogy a magyarok szabadságküzdelmének történelmi jelentőségéről és humanitárius megsegítésük folytatásának fontosságáról meggyőzze az embereket.⁵⁸ Minden alkalommal elmondta, hogy a magyarok mennyire várták az Egyesült Államok segítségét, és milyen hálásak voltak az amerikai emberek nagylelkűségéért. „Tudtam, hogy számíthatunk Amerikára!” – idézte Cherne annak a forradalmárlánynak a szavait, akinek átnyújtotta a segélycsomagokat.⁵⁹ A mondat a szabadságharc leverésének és annak fényében, hogy a lány időközben meghalt, egyértelműen az amerikai

el a nézőknek és a helyszínen lévő fiatal lányokból álló rajongóknak, hogy adakozzanak a magyarok javára. Uo. 191–192. Vö. Maguire, James: *Impressario. The Life and Times of Ed Sullivan*. New York, Billboard Book, 2006. 192–200.

⁵⁶ SULLIVAN, Ed: Little Old New York. Men and Maids, and Stuff. *Daily News* (New York), 1956. október 29. 16. Az antikommunista Ed Sullivan magyarok iránti szimpátiája részben onnan eredt, hogy 1937-ben Jack Benny (1894–1974) humoristával néhány napot Budapesten töltöttek. Sullivant teljesen lenyűgözte a város és a magyar emberek. Részben emiatt az élménye miatt tárcáiban, amelyeket a helyi lapok is gyakran átvettek, több alkalommal foglalkozott a magyarokkal, 1956-os szabadságküzdelmük jelentőségével.

⁵⁷ MARTIN, 1956. 55. – LEVENSTEIN, 1983. – SMITH, 2002. 67–68

⁵⁸ CHERNE, 1956a. – CHERNE, 1956b. – CHERNE–ROBINSON, 1956. – Law Forum to Review Satellites; Rally to Hit Hungarian Slaughter. 1956. november 9. <https://www.thecrimson.com/article/1956/11/9/law-forum-to-review-satellites-rally/> (2021. december 20.) – SMITH, 2002. 69–70.

⁵⁹ CHERNE – ROBINSON, 1956. 7. Vö. CHERNE, 1956a. – CHERNE, 1956b.

propaganda Kelet-Közép-Európába irányuló felszabadítási ígéretei és az elmaradt fegyveres segítségnyújtás között feszülő ellentmondásra kívánt rámutatni, ami az amerikaiak többségében büntudatot ébresztett.

Szintén novemberben és decemberben jelentek meg a John Richardson egyszemélyes akcióját népszerűsítő cikkek. Az amerikai fiatalember kezdeményezésének részleteit bemutató írások a példamutatáson és ösztönzésen túl szintén azt erősítették a közvéleményben, hogy az amerikai kormányzat tétlensége miatti csalódottságukat, frusztráltságukat és tehetetlenségérzésüket – Richardsonhoz hasonlóan – tettekkel, a magyaroknak komoly segítséget jelentő humanitárius segítségnyújtással ellensúlyozhatják.⁶⁰

Az IRC számára, ahogy azt Anna Matson megfogalmazta, Richardson „szimbolizálta egész Amerika szomorúságát Magyarország gyötrelmei miatt és vágyát, hogy segítsen.”⁶¹ A fiatal befektetési bankárnak és Cherne-nek köszönhetően október végétől kezdve folyamatosan érkeztek a segélyszervezethez az adományok, özönlöttek a hívások és levelek. Mindenki segíteni akart, volt, aki pénzzel, mások különféle felajánlásokkal. Amerikai vállalatok további gyógyszert, élelmiszert és orvosi eszközöket adományoztak nagy mennyiségben, a repülőtársaságok, a Capital, a Pan Am és a svájci Swissair pedig ingyen szállították Bécsbe a segélyellátmányokat. Richardson az IRC központjában nem csak a tömegesen beérkező pénzadományokat tartalmazó levélküldemények szortírozásában segített Cherne-éknek, hanem napokon át telefonált a cégeknek, és válaszolt a bejövő hívásokra. A Pfizerrel való sikeres akcióját követően volt harvardi évfolyamtársának köszönhetően a Merck gyógyszercégtől 10 000 dollár értékben további gyógyszereket szerzett. Az Upjohn, Lilly Heyden, White, Pitman-Moore, Westinghouse és General Electric cégek pedig újabb vitamin- és gyógyszerkészítmények, illetve röntgengépek felajánlásával segítettek. A Gerber cég elnökhelyettese több mint 1000 kg bébiételt ajándékozott az IRC-nek.⁶² Henry R. Luce főszerkesztő, lapkiadó a *Life* magazin *Hungary's Fight for Freedom* című, több nyelvre lefordított 1956-os, fotókkal gazdagon illusztrált különszámának a bevételeit ajánlotta fel az IRC-n keresztül a magyar menekültek megsegítésére.⁶³ A filmsztár, Marlon Brando feltehetően ingyen vállalta, hogy elmondja az IRC magyarok huma-

⁶⁰ A Cherne-ről és a Richardsonról szóló cikkek az egész amerikai sajtót bejárták, mivel azokat a helyi lapok is átvették vagy a *This Week*ben közölt írás esetében (CHERNE–ROBINSON, 1956.) vasárnapi mellékletként csatolták.

⁶¹ MARTIN, 1956. 54.

⁶² CHERNE, 1956a. 22. – MARTIN, 1956. 54–55. Cherne-ről készült egy fotó, amint az IRC irodájában szortírozza a halomban álló leveleket az adományokkal: BON TEMPO, Carl. J.: *Americans at the Gate. The United States and Refugees During the Cold War*. Princeton–Oxford, Princeton University Press, 2008. 76.

⁶³ A kiadványból néhány év alatt csaknem 35 000 dollár folyt be. Vö. FARKAS, 2018. 188, 192.

nitárius megsegítésére buzdító egyperces, az Universal International Newsreel film-híradójában elhangzott felhívását, amelyet a világhírű író, John Steinbeck fogalmazott meg.⁶⁴ A vállalatok, közszereplők és sztárok mellett magánemberek tömege mozdult meg kisebb és nagyobb összegű adományokkal. Mindenki úgy segített, ahogy tudott. Volt, aki csak egy dollárt, mások nagyobb összegeket küldtek. Egy tehetős, idős asszony például üresen álló Long Island-i villáját ajánlotta fel egy magyar menekült család részére, egy vermont-i egyetemista pedig a diákszervezetük néhány ezer dolláros pénzalapjából kívánt létrehozni tanulmányi ösztöndíjat a magyar menekült diákoknak. A Pen-Texas Corporation elnöke, Leopold Silberstein 100, az USA-ba érkezett magyar részére ajánlott fel munkát, szállást és képzési lehetőséget. A kampány sikerét, vagyis azt, hogy a segélyszervezetnek sikerült az amerikai társadalom szinte minden rétegét megérintenie és adakozásra bírnia, az adományok összértéke mutatja. 1957. májusig 2 500 000 dollár készpénz és 418 000 dollár értékű természetbeni adomány érkezett az IRC több ízben közzétett és különböző fórumokon népszerűsített segélyfelhívására.⁶⁵

Az IRC a szabadságukért hőiesen küzdő magyarok melletti sikeres mozgósításával az amerikai kormányzatra is komoly nyomást gyakorolt. A magyar menekültek pozitív megítélése mellett amerikai befogadásuk megkönnyítéséhez is hozzájárult. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az IRC más magánszervezetekkel közös, november 8-i Stop the Massacre elnevezésű tömeggyűlésén olvasták fel a frissen újraválasztott Eisenhower elnök bejelentését 5000 magyar menekült azonnali befogadásáról az USA-ba. November 26-án újabb 15 000 fő befogadásáról született döntés, majd az 1957. szeptember 11-én elfogadott Refugee-Escapee Actnek [Menekülttörvény] köszönhetően további, közel 30 000 magyar, koreai, jugoszláv és kínai állampolgárnak biztosítottak menekültstátuszt. Az amerikaiak engedékenyebbé válásának folyamatát a befogadott menekültek összlétszáma mutatja. A mintegy 200 000 hazáját elhagyó magyar közül, mint Deák Nóra írja „[...] több hullámban – 1960-ig bezárólag 40 000-44 000 magyar menekültet fogadott be az Egyesült Államok, a szigorú bevándorlási törvény és az alacsony bevándorlási kvóta ellenére.”⁶⁶

⁶⁴ Elképzelhető, hogy a felhívást többször, így december 27. előtt is lejátszották. Vö. <https://www.rescue-uk.org/video/marlon-brando-video> https://search.alexanderstreet.com/preview/work/bibliographic_entity%7Cvideo_work%7C1788979 – Gil Jonas levele John Steinbecknek, 1963. január 16. <https://www.invaluable.com/auction-lot/marlon-brando-making-speech-written-by-steinbeck-118-c-e034b98be9#> (2021. november 1.)

⁶⁵ MARTIN, 1956. 54–55. – Outstanding Work of International Rescue Committee in Hungarian Relief. 1957. május 29. In: *United States of America. Congressional Record Volume 103. Proceedings and Debates of the 85th Congress. First Session. Volume 103 – Part 106.* Washington, US Government Printing Office, 1957. 7943.

⁶⁶ DEÁK, 2020. 565–571. (Idézet: 567.) – Uő: Egyesült Államok. In: *Egy világraszóló történet. Az*

Az IRC sikeres segélyakciójának és kampányának köszönhetően sikerült a büntudatot érző amerikaiakat meggyőzni, hogy a magyarok nagylelkű segítségnyújtásával törleszthetik az adósságot, amivel a szabad világ tartozik a szabadságharcosoknak. Ahogy a *Newsweek* magazin 1956. december eleji felmérése is mutatja, az amerikaiak egyöntetűen támogatták a magyarok megsegítését, és többségük szorgalmazta nagyarányú befogadásukat az Egyesült Államokba. Az amerikai közvélemény jelentős része úgy gondolta, hogy az USA nem tett meg mindent a magyarokért.⁶⁷

Bár Richardson egyéni akciójával igazi katalizátorszerepet játszott a magyarok humanitárius segélyezésében, a fiatalember mégsem volt maradéktalanul elégedett azzal, amit tett. Ő is úgy gondolta, hogy a magyaroknak még több támogatásra lett volna szükségük. Miután Cherne hívására csatlakozott az IRC igazgatóságához, a magyar menekültek megsegítéséből is kivette a részét. 1956-ban ő is ellátogatott az osztrák–magyar határhoz, hogy segítsen a lábukkal szavazó magyaroknak, majd 1957-ben feleségével együtt négy kislányuk mellé befogadtak családjukba egy 15 éves magyar lányt, aki egyedül lépte át a határt Andaunál 1956. december végén. A Richardson házaspár az IRC Bécshez közeli, a magyar származású Paul Heber által alapított és működtetett gyermekotthonában találkozott a kiskorú lánnyal, akinek a története azonnal megérintette őket.⁶⁸

Richardson és családja életét teljesen megváltoztatta a magyar forradalom. A befektetési bankár karrierje ettől kezdve még szorosabban összefonódott a nemzetközi ügyekkel, a vasfüggöny mögötti országok szabadsága érdekében tett erőfeszítésekkel és a humanitárius segélyezéssel. A magyarokkal kapcsolatos ügyeket személyes érintettségéből, társadalmi, közéleti és politikai megbízatásaiból kifolyólag továbbra is támogatta, és kiemelt figyelemmel kísérte. Tartotta a kapcsolatot a New York-i magyar és lengyel emigráns közösségekkel. Az IRC munkájában való részvételét élete végéig fontos küldetésének tekintette.⁶⁹

1956-os magyar menekültválság kézikönyve. Szerk. KECSKÉS D. Gusztáv – SCHEIBNER Tamás. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2022 (megjelenés alatt). Köszönöm Deák Nórának, hogy elolvashattam kéziratát. – [New York-i helyszíni tudósítás a Madison Square Gardenben tartott magyarbarát tömeggyűlésről] <http://szer.oszk.hu/felvetel/?i=1088403986&n=rendkivuli-riportsorozat-a-magyarorszag-i-esemenyek-visszhangjarol-a-nyugati-fovarosokban-mukodo-tudositoink-jelentesei> (2021. október 20.) – Immigration.

⁶⁷ *Newsweek's Listening Post.*

⁶⁸ Több ízben visszatértek és meglátogatták az intézményt, sőt egy alkalommal Teren nevű lányukat is elvitték magukkal, aki egy nyáron át segített Heberéknek. Telefoninterjú Teren de Cossyval. – Teren de Cossy emailje, 2022. május 18.

⁶⁹ 1957 tavaszán a fiatalember hozzálátott egy új egészségügyi projekt kidolgozásához: ezúttal Lengyelországnak segített a people-to-people diplomácia, vagyis a civilek közötti kapcsolatépítés eszközeivel. A Polish Medical Aid [Lengyel Orvosi Segély] projekt keretében az IRC fiókszervezete, a Medical International Corporation Organization (MEDICO) [Orvosi Nemzetközi Vállalat]

Leo Cherne élete egyik legmeghatározóbb élményeként tekintett budapesti útjára, és kiemelkedő szerepe volt abban, hogy az általa vezetett segélyszervezet mintegy 50 000 magyar letelepítéséhez járult hozzá az Egyesült Államokban. 1992. szeptember 1-jén Göncz Árpád a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (polgári tagozat) kitüntetését adományozta Cherne-nek „a diktatúrák üldözöttjeinek érdekében kifejtett tevékenysége elismeréseként.”⁷⁰ Bár a *Magyar Közlöny*ben közzétett hivatalos indoklás nem tért ki a magyarok érdekében tett erőfeszítéseire, a kitüntetést követően készült interjúknak köszönhetően a magyar napilapok erről és a budapesti segélymisszió részleteiről is röviden beszámoltak. Bár Cherne 1992-ben távozott az IRC igazgatósági elnöki posztjáról, amit 40 éven át töltött be, haláláig elkötelezett szószólója, támogatója maradt magyarok szabadságért vívott küzdelmének.

segítségével gyermekbénulás elleni vakcinákat ajándékoztak a lengyeleknek, majd közreműködött egy krakkói gyermekklinika létrehozásában. Tagja lett az AFCN vezető testületének, az IRC (1960–1961), illetve a Szabad Európa Bizottság (Szabad Európa Rádió) elnökévé (1961–1968) választották. Ezt követően oktatási és kulturális ügyekért, majd egy rövid ideig társadalmi kapcsolatokért felelős külügyminiszter-helyettesként (1969–1977) tevékenykedett. Közel egy évtizeden keresztül volt a Youth for Understanding Nemzetközi Diákcseré Program elnöke (1978–1986). További alapítványok, civil szervezetek megalapításában és vezetésében vett részt (American Committee for Aid of Poland, U. S. Institute of Peace, National Endowment of Democracy, American Forum for Global Education, Council on Foreign Relations, University of Denver Foundation). 1960-ban Budapestre is ellátogatott az Amerikai Külpolitikai Társaság igazgatóbizottságának tagjaként. 'People-to-People' In Action. *Life*, 1956. november 24. 34. – Banker Says Many In Satellites Like Us. – Néhány napos látogatásra... *Magyar Nemzet*, 1960. március 29. 6. – FABIÁN Béla: Mártírok éjszakája. *Amerikai Magyar Népszava*, 1960. november 9. – HÓRY, 1961. – 5 Years Later... The Children of Hungary's Revolution. *Look*, 1961. október 10. 124–130. – LEVENSTEIN, 1983. 58. – Richardson-interjú 21–26. – SMITH, 2002. 75. – Obituaries. John Richardson Jr., activist and former president of Radio Free Europe, dies at 93. https://www.washingtonpost.com/local/obituaries/john-richardson-jr-activist-and-former-president-of-radio-free-europe-dies-at-93/2015/01/12/772ed1ba-9a9d-11e4-96cc-e858eba91ced_story.html – (2021. október 10.) – OSA Archívum: Program kiskorú menekültek számára. <http://www.menekultek1956.org/2016/12/06/program-kiskoru-menekultek-szamara/> (2021. október 20.) – Telefoninterjú Teren de Cossyval – Teren de Cossy emailje, 2022. május 18.

⁷⁰ *Magyar Közlöny*, 1992/89. szeptember 1. 2938. A magyarokat támogató tevékenységéről, illetve kitüntetéséhez néhány példa: Remembering Imre Nagy... – Elismerés országunk támogatójának. Gyógyszert hozott. *Népszabadság*, 1992. november 23. 5. – Tisztikereszt a segítségért. Hetvenezer magyar letelepítője. *Kisalföld*, 1992. november 26. 4. – HELTAI András: Lyukas volt az Astoria szálló szobája. Hetvenezer magyar menekült amerikai letelepítője. *Új Magyarország*, 1992. december 3. 11. – GEREBEN István: Az 1956-os forradalom a Pentagonban. A kiállításán beszédet mondott az amerikai védelmi miniszter. *Amerikai Magyar Népszava. Szabadság*, 2009. július 24. 14. – GLANT Tibor: A Ford-kormány és a szent korona, 1974–1977. *Századok*, 2014/1. 165.

ÖSSZEGZÉS

Az Egyesült Államok humanitárius segítyezésre szakosodott állami szervei és NGO-i közül a náci, fasiszta és kommunista diktatúrák üldözöttjeinek és menekültjeinek 1933 óta segítyeget nyújtó IRC reagált a leggyorsabban a forradalom kitörésének hírére. A magánszervezet mobilizálta legeredményesebben az amerikai társadalmat a magyarok humanitárius megsegítése érdekében, komoly nyomást gyakorolva ezzel a tétlenkedő Eisenhower-kormányzatra. Pénzgyűjtő kampányuk rendkívül sikeres fogadtatása (1957. májusig 2 500 000 dollár készpénz és 418 000 dollár értékű természetbeni adomány érkezett a segítyszervezethez) azt eredményezte, hogy a magyar menekültválság megoldásának egyik fontos amerikai szereplőjeként közreműködtek több tízezer magyar menekült megsegítésében és letelepedésében az Egyesült Államokban.

Annak, hogy az IRC mozgósította legeredményesebben az amerikai közvéleményt, számos összetevője volt. Az IRC kampányának sikerét a magyarok megsegítését morális kötelességüknek érző és ezt gyors tettekkel is bizonyító egyének alapozták meg személyiségükkel. A szikrát John Richardson egyszemélyes akciója lobbantotta lánggra. A fiatal befektetési bankár 1956. október 29-én rekordgyorsasággal elérte, hogy a világhírű Pfizer gyógyszerceg több mint 200 000 dollár értékű életmentő antibiotikumot ajándékozzon a magyaroknak az IRC-n keresztül.⁷¹ A magánszervezet elkötelezett, a humanitárius válságkezelés terén már bizonyított igazgatósági elnöke, Leo Cherne pedig vállalta, hogy az első jelképes, a Pfizer „csoda-

⁷¹ John Richardson mellett voltak más amerikai magánszemélyek is, akik jelentős segítyeget nyújtottak a magyaroknak a forradalom alatt és után. Közéjük tartozott John C. Whitehead (1922–2015) a Goldman Sachs & Co. befektetési bank egyik partnere. Whitehead rádió adó-vevőket, csónakmotorokat, kötszert, orvosi eszközöket és gyógyszereket vitt Bécsbe egy magyar forradalmár kérésére, akivel véletlenül találkozott szabadsága alatt az osztrák fővárosban. Mivel engedély nélkül, egy Pan Am teherszállító géppel vitte az adományokat Bécsbe, sokáig nem hozta nyilvánosságra nemes cselekedetét. Cherne hívására Whitehead is bekapcsolódott az IRC igazgatótanácsának a munkájába, amelynek 1992-ben – Cherne utódjaként – igazgatósági elnöke lett. 1999-ben távozott posztjáról. Whitehead a Reagan-adminisztráció külügyminiszter-helyettesként, illetve a Magyar–Amerikai Vállalkozási Alap [Hungarian-American Enterprise Fund] igazgatósági elnökeként sokat tett a magyar-amerikai kapcsolatok előmozdításáért. Ennek elismeréseként 1995-ben a köztársasági érdemrend nagykeresztje (polgári tagozat), majd 2009-ben a köztársasági érdemrend középkeresztje a csillaggal (polgári tagozat) kitüntetést kapta. A 2009-es indoklás szerint „az 1956-os forradalom és szabadságharc támogatásáért, a magyar–amerikai kapcsolatok fejlesztéséért, diplomáciai életútja elismeréseként” érdemelte ki Whitehead a magas rangú kitüntetést. *Magyar Közlöny*, 1995/57. július 6. 3086. – SMITH, 2002. 58, 75. – *Magyar Közlöny*, 2009/149. október 22. 38603. – In Memoriam John C. Whitehead 1922–2015. Top Goldman-Sachs Executive Aided Hungarian Refugees in 1956. <https://www.hungaryfoundation.org/memory-john-c-whitehead-1922-2015/> (2022. január 10.) Vö. BORHI, 2015. 398–403, 438, 445.

szerével” kiegészült amerikai segélycsomagokat rövid időn belül személyesen viszi el Budapestre.

Az IRC múltja, jól kiépült európai szervezeti hálózata és az USA hidegháborús külpolitikájával összhangban működő tevékenysége a forradalom kitörésétől kezdve arra predesztinálta a menekültsegélyező szervezetet, hogy a magyar humanitárius válságkezelés egyik legfontosabb amerikai aktorává váljon. A szervezet pénzgyűjtő kampányával jól rezonált az amerikai embereknek a magyar forradalommal és szabadságharccal kapcsolatos érzelmeire (a szabadságukért életüket feláldozó magyarokkal való azonosulás, természetes együttérzés, büntudat, kommunista- és szovjetellenesség, a rab nemzetek felszabadulásába vetett remény, az amerikai kormányzat külpolitikájával szembeni kritikák). Sikerült meggyőznie az amerikai társadalom egy részét arról, hogy a magánemberek és vállalatok pénz- és természetbeni adományokkal törleszthetik azt, amivel a „szabad világ” tartozik a magyar szabadságharcosoknak.

A megszűnés szélén álló IRC a magyar menekültválságban való teljesítményének köszönhetően nem csak stabilizálta pénzügyi helyzetét, hanem a globális menekültsegélyezés megkerülhetetlen nemzetközi intézményévé vált.

JUDIT ANTÓNIA FARKAS

THE AMERICAN PEOPLE HEARD THE HUNGARIANS' CALL FOR HELP

THE EMERGENCY RELIEF OPERATION OF THE INTERNATIONAL RESCUE COMMITTEE IN THE DAYS OF THE HUNGARIAN REVOLUTION

As the demonstrations and solidarity and relief operations organized throughout the United States show, in the wake of the onset of the 1956 Hungarian Revolution American society immediately and unequivocally condemned Soviet aggression, stood with the Hungarians fighting for freedom and independence and urged immediate help for them. In terms of humanitarian, political and military aid, one part of public opinion expected a much more decisive and faster response from the unprepared and passive Eisenhower administration, which, due to the danger of a potential nuclear war, prioritized the possibility of a negotiated settlement to end the armed conflict in Hungary. Accusations were also made against the decision-making mechanism of the United Nations.

Among US-based humanitarian NGO's, the International Rescue Committee (IRC), which had provided assistance to the victims and refugees of Nazi, fascist and communist dictatorships for nearly twenty-five years, was the first to respond upon receiving news of the outbreak of the revolution. IRC Chairman Leo Cherne traveled to Budapest, and on November 1st, 1956, delivered the first American symbolic relief shipments, which consisted of lifesaving antibiotics from Pfizer, bandaging supplies, clothes and bread, to Hungarian revolutionaries, representatives of the Social Democratic Party and Cardinal József Mindszenty. IRC was such a forceful advocate on behalf of the moral support of the "Hungarian liberation forces", as well as the moral and humanitarian support for Hungarian refugees expected to arrive in greater numbers that the organization truly stirred the conscience and sympathy of the American people towards the Hungarians. Focused on Wall Street investment banker John Richardson Jr.'s one-man crusade and Leo Cherne's relief mission to Budapest, the study presents the first phase of IRC's Hungarian relief activities, which is little known in Hungary, over the course of the revolution in 1956. I attempt to determine which factors played a role in the huge success of IRC'S humanitarian relief operation, which mobilized the whole American society.